

механізації використовувати і особовий склад підрозділів всіх родів військ з шанцевим інструментом (за принципом «кожний працює на себе»). Роботи повинні виконуватися безперервно, вдень і вночі, з повною напругою сил. Послідовність виконання робіт по обладнанню позицій і районів розташування військ повинна бути такою, щоб забезпечувалася постійна готовність до відбиття можливої атаки противника.

Список використаних джерел та літератури

1. Войсковые фортификационные сооружения: Практическое руководство. – М.: Воениздат, 1984. – 720 с.
2. Грабовой И. Д. Современное оружие и защита от него / И. Д. Грабовой. – М.: Издательство ДОСААФ, 1984. – 146 с., ил.
3. Дорофеев Ю. П., Шамшуров В. К. Инженерные мероприятия защиты от современных средств поражения / Ю. П. Дорофеев, В. К. Шамшуров. – М.: Воениздат, 1974. – 234 с.
4. Инженерные войска Советской Армии: Учебное пособие для курсантов. – Донецк: Типография Донецкого Высшего Военно-политического училища инженерных войск и войск связи, 1980. – 56 с.
5. Колибернов Е. С. и др. Инженерное обеспечение боя / Е. С. Колибернов, В. И. Корнев, А.А. Сосков. – М.: Воениздат, 1984. – 287 с., ил.
6. Левыкин В. И. Фортификация. Прошлое и современность / В. И. Левыкин. – Издательство: Воениздат, 1987. – 159 с., ил.
7. Материалы музея Каменец-Подольского высшего военно-инженерного командного училища.
8. Наставление по военно-инженерному делу для Советской Армии. – М.: Воениздат, 1966. – 492 с.
9. Наставление по военно-инженерному делу для Советской Армии. – М.: Воениздат, 1984. – 562 с.
10. Приемы и способы действия солдата в бою: Учебное пособие. – М.: Воениздат, 1988. – 272 с.
11. Подготовка офицеров запаса Сухопутных войск: Учебное пособие / А.И. Кирилов, В. П. Кузнецов, В. И. Агафонов и др.; Под ред. Ю. А. Науменко. – М.: Воениздат, 1989. – 448 с., 16 л. ил.
12. Руководство по инженерным средствам и приемам маскировки сухопутных войск. Часть первая. – М.: Воениздат, 1986. – 264 с.
13. Словарь военных терминов / Сост. А. М. Плехов. – М.: Воениздат, 1988. – 335 с.
14. Справочник офицера инженерных войск / Под ред. С. К. Аганова. – М.: Воениздат, 1988. – 432 с., ил.
15. Учебник сержанта инженерных войск / Под ред. генерал-лейтенанта В. В. Гладкова. – М.: Воениздат, 1989. – 256 с.
16. Фещук М. О. Броньований кулак СРСР. Основні бойові радянські танки і спеціалізована техніка на їх базі (1961–1991 рр.): історичний нарис / М. О. Фещук. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський В. С., 2010. – 114 с., іл.

Валентина Волкова

науковий співробітник

Кам'янець-Подільського державного

історичного музею-заповідника

м. Кам'янець-Подільський

ДО ІСТОРІЇ ДЕЯКИХ ФОРТИФІКАЦІЙНИХ СПОРУД КАМ'ЯНЦЯ-ПОДІЛЬСЬКОГО

У статті розглядається історія побудови деяких оборонних споруд Кам'янця-Подільського XVI-XVIII ст.

Ключові слова: Перебудова Кам'янецької фортеці, мито на оборонні укріплення, Руська і Польська брами, міські оборонні башти.

Давньоруський Кам'янець розташовувався на острові, унікальним природним захисним рубежем якого являються скелясті береги ріки Смотрич та глибокий каньйон, утворений її водами.

Вдале розташування Кам'янця на місцевості та наявність мисового дерев'яно-земляного замкового укріплення з кам'яним муром перетворюють місто в один із форпостів Давньої Русі в боротьбі проти степових орд.

Після монголо-татарської навали 1241 року замкові укріплення Кам'янця знаходилися в стані занепаду. Були відновлені в другій половині XIII ст.

За часів панування на Поділлі литовських князів Коріатовичів (40-90-х років XIV ст.) замок став їх князівською резиденцією [2, с. 52].

1374 литовські князі Коріатовичі надали Кам'янцю-Подільському Магдебурзьке право, що сприяло розвитку у ньому цехового устрою та місцевого самоврядування, одним із важливих завдань якого стало розв'язання проблем оборони [3, с. 63].

Коріатовичі здійснили першу перебудову, підготовлюючи їх до розширення в бік острова [2, с. 52].

З проникненням на Поділля польської шляхти (1434) та посилювалась увага до обороноздатності міста.

Для будівництва захисних укріплень, зокрема, реконструкції Кам'янецької фортеці використовувався твердий камінь, який видобувався на лівому березі річки Смотрич та камінь з вапнякових порід мису, на якому вона знаходилась [5, с. 321]. На будівництво фортеці та укріплень навколо міста з кам'ячан стягувалися «плати» таке як сош, помірне, мостове.

«Сош» – податок на укріплення фортеці, що брався з кожного житлового двору.

«Помірне» – мито, з кожної міри проданого хліба.

«Мостове» – мито, яка стягувалася з подорожніх за проїзд через міст або за право в їзда в місто [1, с. 158].

Поверх грошової податі, кам'ячани несли і «натуральні повинності»: на замовлення фортеці ремісники безкоштовно «виготовляли роботи згідно промислу», мірошники і м'ясники доставляли провіант [1, с. 160].

1463 року Кам'янець-Подільський став королівським містом. З метою зміцнення фортифікації до міста було відряджено відомих знавців військової справи – краківського каштеляна Яна Тенчинського, львівського воєводу Анджія Одровонжа, що проводили роботи по їх подальшому вдосконаленню.

1513 року за участю італійського військового інженера Каміліуса розпочалась перебудова кам'янецької фортеці з частково дерев'яної в кам'яну. 1544 року під керівництвом військового інженера і архітектора Іоба Претфуса проводився новий етап її реконструкції. Замість старих стін і башт, що не гарантували надійного захисту від артилерії, були зведені нові, потовщені кам'яні стіни і вежі, які збереглися до наших днів [7, с. 12]. В процесі реконструкції була збільшена замкова територія. Башти у замкових укріпленнях зводились через певні інтервали, старі бійниці пристосовані до нових видів вогнепальної зброї. Тоді ж з'явилися і нові бійниці складної форми, за рахунок чого збільшився сектор обстрілу [7, с. 13]. В результаті реконструкції фортифікація міста піднялася до європейського рівня.

У другій половині XV – на поч. XVI ст. було розпочато будівництво комплексу Руської і Польської брам. Ці споруди розташовувалися обабіч перешийка, що з'єднує місто з замком. Брами діяли власне не тільки як в'їзди до міста, вони були фортифікованими гідротехнічними спорудами зі шлюзами, що в разі потреби перекривали русло Смотрича. Подібні системи на той час широко використовувались у Фландрії, та Нідерландах, але для Східної Європи обладнанні шлюзами укріплення були унікальними [3, с. 71].

У разі ворожого нападу Кам'янецька фортеця фізично не могла вмістити всіх бажаючих, тому мешканці міста мусили дбати про власну безпеку самі. Кожен городянин повинен був запасти «рушницю добру, два фунти пороху, копу куль. Хто не припас означених предметів, необхідних для постійного захисту міста, буде покараний замковим урядом» [1, с. 158].

Шляхта, яка мала в місті будинки, повинна була мати піврічний запас їжі для себе та для челяді, а також постачати їх зброєю, порохом і кулями.

В XVI столітті в Кам'янці-Подільському нараховувалося 16 ремісничих цехів таких як кушнірський, різницький, пекарський, ковальський, гончарний, ювелірний, цех мечників тощо.

Цехи були своєрідними військовими організаціями, кожен з яких мав свій об'єм захисту (башту, браму, ділянку стіни) [6, с. 89].

У Кам'янці-Подільському було збудовано чотири цехові башти: Кушнірська башта з брамою (Миською), Гончарська, Різницька, Кравецька башти [5, с. 177].

Кушнірська башта мала велике значення в оборонній системі так, як обстрілювала протилежний похилий берег ріки, каньйон і захищала в'їзд в місто [6, с. 108]. Збудована у 1564-1565 роках. Первісно башта була п'ятиярусною, але після прибудови 1585 році з боку міста прямокутного об'єму набула підковоподібного обрису. Башта дістала назву на честь польського короля Стефана Баторія, але після ремонту у XVII ст. ремісничим цехом кушнірів стала називатися – Кушнірська. У 1780-х роках башту надбудував ще на два яруси комендант фортеці Ян де Вітте, після чого з'явилася нова її назва – Семиповерхова. На північно-східному її фасаді зберігся машикуль – навісна бійниця [4, с. 142].

Різницька башта – збудована в кінці XVI – на початку XVII століття. Невеличка, кам'яна, двоярусна з боку міста вона тягнеться краєм скелі над урвищем каньйону. Башту було від реставровано на поч. 1990-х років. Вхід до башти прикрашає білокам'яний портал, на протилежний берег Смотрича та вздовж каньйону направлені гарматні бійниці.

В середині XVIII століття башту обслуговували та ремонтували ремісники різницького цеху, пізніше кушнірського [4, с. 143].

Гончарна башта розташовувалася на скелі висотою 22 метри від берега ріки Смотрич. Збудована 1669 року, у плані – кругла. Стіна на рівні третього ярусу 2,5 метрів товщиною. Назву отримала від прикріпленого до нього цеху гончарів, які мешкали на сході міста, де були знайдені чималі поклади глини.

Особливістю цієї башти є скошеність верхньої частини стін зубцями бійниці, для рикошетування чавунних куль. Це рідкісний на Україні прийом відомий як військовий винахід художника-архітектора Середньовіччя Альбрехта Дюрера [2, с. 107].

До східних міських укріплень відносилась і башта Кравецька. Кругла, триярусна, в діаметрі – 11 метрів. Збереглася в руїнах на висоту 12,5 метрів. Башту законсервовано в 1962 році. До середини XVIII століття називалися Слюсарною, пізніше Кравецькою [4, с. 142].

Міські башти були збудовані протягом XV – поч. XVI ст. у зв'язку з тим, що з розвитком артилерії став можливий обстріл міста з протилежного берегу каньйону. Вони були зведені у найбільш уразливих місцях і залежно від функцій, в оборонній системі міста набули різного вигляду [4, с. 142].

Список використаних джерел і літератури

1. Антонович В.Б. Монография по истории Западной и Юго-Западной России. – 1. – Київ, 1885. – 351 с.
2. Кам'янець-Подільський. Туристичний путівник. – Київ, 2007. – 319 с.
3. Липа К. Під захистом мурів. – Київ, 2007. – 183 с.
4. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. – Т. 4. – Киев, 1986. – 374 с.
5. Петров Микола. Місто Кам'янець-Подільський в 30-х роках XV – XVIII століть. – Кам'янець-Подільський, 2012. – 478 с.
6. Сецинский Е. Город Каменец-Подольский. – Киев, 1895. – 247 с.
7. Станіславська Л. Стара фортеця. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 56 с.

Наталія Ганусевич

молодший науковий співробітник
Національного заповідника «Замки Тернопілля»
м. Збараж

ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, РЕСТАВРАЦІЇ ТА МУЗЕЄФІКАЦІЇ МИКУЛИНЕЦЬКОГО ЗАМКУ

У статті досліджено важливість збереження, реставрація і консервація оборонних споруд Микулинецького замку. На основі аналізу історичних джерел була зроблена спроба дослідити і описати декілька варіантів використання замкового комплексу і адаптація його для туристично-рекреаційних потреб. Одним із способів є музеєфікація замку і об'єднання всіх пам'яток містечка в один комплекс.

Ключові слова: замок, рекреація, бійниці, підземелля, музеєфікація, реставрація, сакральна архітектура, пам'ятка оборонної архітектури.

Тернопілля є унікальним не лише через кількість оборонних споруд, які збереглися на його теренах, але й через те, що географічно воно є межею для різних культурних та етнічних світів. Власне, саме Тернопільщина поєднала в собі самобутність та неповторність Галичини, Волині та Поділля. Будучи «прикордонною» вона найбільше зазнала лиха та поневірянь від чужоземних зайд та завойовників. Єдиною можливістю захистити себе і своїх рідних було масове будівництво оборонних укріплень та фортець, котрі дарували мешканцям відчуття відносної безпеки і саме такі були споруджені укріплення довкола стародавнього поселення у Микулинцях.

Пам'ятка, яку ми розглядаємо, у свій час була збудована для оборони. Однак, подальші зміни військово-політичної ситуації, соціальної структури суспільства і умов життя призвели до того, що історична будівля перестала задовольняти практичні потреби і її не раз перебудовували, але з часом покинули і занедбали. Прийшов нарешті час і створилися умови для її збереження, відновлення, а також кращого пристосування до сучасних умов. А ця обставина створює додаткові труднощі, оскільки при вирішенні цієї проблеми визначальними залишаються соціально-культурна та архітектурно-художня її цінність і вимоги до охорони як цілісного архітектурного організму. Саме тому сьогодні проблема використання замкових комплексів не тільки не втратила своєї актуальності, а навпаки, набула особливої гостроти.

На сучасному етапі з'являється багато комерційних пропозицій пристосування пам'яток фортифікаційної архітектури до сучасних потреб. Головною відміною таких пропозицій є розрахунок на те, що пристосування перш за все повинно приносити економічний прибуток, ніж сприяти збереженню пам'ятки, запобігаючи її фізичному знищенню. Це розміщення розважальних закладів (ресторанів, казино, дискотек), використання під складські приміщення, виробництво. Але з точки зору охорони історико-культурної спадщини таке пристосування не лише закриває доступ бажаним оглянути пам'ятку, а й згубно позначається на її стані.